

MUZEUL NAȚIONAL AL BANATULUI

ANALELE BANATULUI

Serie nouă

ARHEOLOGIE
ISTORIE

XXXI

2023

MEGA
Cluj-Napoca, 2023

Fondator**Ioachim Miloia****Colegiul de redacție**Claudiu ILAȘ, *manager al Muzeului Național al Banatului*Dr. Nicoleta DEMIAN, *redactor șef*Zsuzsanna KOPECZNY, *secretar de redacție*Dan L. CIOBOTARU, dr. Andrei GEORGESCU, dr. Zoran MARCOV, dr. Felicia OARCEA, dr. Călin TIMOC, *membri***Colegiul științific**

Dr. Costin FENEȘAN (București)

Dr. Bernhard Siegfried HEEB (Museums für Vor- und Frühgeschichte der Staatlichen Museen zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz)

Prof. dr. Elke KAISER (Institut für Prähistorische Archäologie Freie Universität, Berlin)

Prof. dr. Raiko KRAUSS (Eberhard Karls Universität, Tübingen)

Dr. Stelian MÂNDRUȚ (Institutul de Istorie George Barițiu, Cluj-Napoca)

Prof. dr. PETROVICS István (Universitatea József Attila, Szeged)

Prof. emerit dr. Ioan PISO (Director al Centrului de Studii Romane, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca)

Dr. Aurel RUSTOIU (Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca)

Dr. habil. Gábor SZABÓ (Institute of Archaeological Sciences, ELTE Faculty of Humanity, Budapest)

Prof. dr. Matthias WEMHOFF (Direktor des Museums für Vor- und Frühgeschichte der Staatlichen Museen zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz)

Vigneta copertei: Wiliam Vastag †

Analele Banatului, serie nouă, continuă publicațiile anterioare ale Muzeului Banatului din Timișoara:*Történelmi és Régészeti Értesítő*, 1875–1918*Gemina*, 1923*Analele Banatului*, 1928–1931*Tibiscus*, 1971–1979

Orice corespondență se va adresa

Muzeului Național al Banatului, Piața Huniade nr. 1, RO–300002 Timișoara,

e-mail: analelebanatului@yahoo.com

Please send any mail to

Muzeul Național al Banatului, Piața Huniade nr. 1, RO–300002 Timișoara,

e-mail: analelebanatului@yahoo.com

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor.

ISSN 1221–678X

DTP: Editura Mega

Indexată în următoarele baze de date internaționale:

SCOPUS (<https://www.scopus.com/sourceid/21100224411>)DOAJ (<https://doaj.org/toc/1221-678X>)ICI Journals Master List (<https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=25470>)CEEOL (<https://www.cceol.com/search/journal-detail?id=2682>)Editura MEGA | www.edituramega.roe-mail: mega@edituramega.ro

CUPRINS ■ SOMMAIRE ■ INHALT ■ CONTENTS

ARHEOLOGIE ȘI ISTORIE VECHĂ

REMUS MIHAI FERARU

Le culte d'Apollon Didymeus dans les colonies milésiennes de la Propontide et du Pont-Euxin ☞
The cult of Apollo Didymeus in the Milesian colonies of the Propontis and the Euxine Pontus 11

GABRIEL MIRCEA TALMAȚCHI

Despre un nou tezaur monetar de dioboli din Mesembria descoperit în sudul Dobrogei ☞ *About a new monetary hoard of diobols from Mesembria discovered in the south of Dobruja* 25

BOGDAN LĂPUȘAN

Keys, locking mechanisms and padlocks from the old collections of the National Museum of Banat, from Pojejena and Tibiscum 33

ANDREI-CĂTĂLIN DÎSCĂ, IULIAN LEONTI

Drumul roman imperial între Tibiscum și Ulpia Traiana Sarmizegetusa. Câteva considerații și rezultatele unor cercetări de teren ☞ *The Roman Imperial road from Tibiscum to Ulpia Traiana Sarmizegetusa. Several observations and the results of new field investigations* 49

ALEXANDRU FLUTUR

Considerații despre valurile romane din Banat ☞ *Considerations about the Roman earth embankments in Banat* 71

ROBERT GINDELE

Așezarea sarmatică descoperită la dezvoltarea infrastructurii rutiere de la Cerneteaz – Sit 7 (jud. Timiș) ☞ *The Sarmatian settlement discovered during the construction of the road infrastructure at Cerneteaz-Sit 7 (Timiș County)* 109

DANIELA TĂNASE

Din nou despre antichitățile romano-bizantine descoperite la Drobeta-Turnu Severin din colecția lui Imre Pongrácz ☞ *New remarks about the Roman-Byzantine antiquities discovered at Drobeta-Turnu Severin from the collection of Imre Pongrácz* 137

LUCRĂRI PREZENTATE ÎN CADRUL CONFERINȚEI „POLITICS AND SOCIETY IN CENTRAL AND SOUTH-EASTERN EUROPE. DAILY LIFE IN MEDIEVAL AND EARLY MODERN TIMES (11TH–17TH CENTURIES)” (7–8 OCTOMBRIE 2021, TIMIȘOARA)

JELENA ĐORĐEVIĆ, VOJISLAV ĐORĐEVIĆ

“Livade-Đurđevac” near Pančevo. Results of archaeological research of medieval churches and necropolises 2009–2013 157

ALEKSANDAR KRSTIĆ

Reflection of daily life in medieval inscriptions and notes from Serbia and Bosnia (12th–16th centuries) 181

MILOŠ MAREK	
„In numerum proscriptorum malefactorum assignati“. Proscription in Banat and Transylvania in the Middle Ages (14 th –15 th century)	193
ELEK SZASZKÓ	
The last members of the Dobozi Dánfi family	203
MIKLÓS FÓTI, ISTVÁN PÁNYA	
Topographic data in Ottoman registers as a resource for the identification of vanished settlements in Bodrog County	213
NICULINA DINU	
Ottoman pottery discovered in Hârșova fortress in year 2020	227

ISTORIE MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ

COSTIN FENEȘAN	
O încercare de reglementare a veniturilor fiscale din Transilvania în timpul celei de-a doua ocupații habsburgice (1603) ☞ <i>An attempt to regulate tax revenues in Transylvania during the second Habsburg occupation (1603)</i>	239
HAJNALKA TÓTH	
The 1707 raid of Kecskemét by Serbs and its diplomatic consequences in Habsburg–Ottoman relations	261
ZORAN MARCOV	
Coifurile Gărzii Cetățenești din Timișoara din colecția Muzeului Național al Banatului (prima jumătate a sec. al XIX-lea) ☞ <i>The helmets of the Citizen Guard from Timisoara from the collection of the National Museum of Banat (first half of the 19th century)</i>	273
RÓBERT KÁROLY SZABÓ	
Die historiografische Bedeutung der Schulregister der siebenbürgischen reformierten Schulen im Ersten Weltkrieg ☞ <i>The historiographical significance of register books of Transylvanian reformed schools in the First World War</i>	287
MARIAN-ALIN DUDOI	
The Romanian election of 1946 in the Norwegian press	297
RADU TABĂRĂ	
Serviciul Muncii. Analiză a impactului său economic la nivelul economiei naționale (1950–1961) ☞ <i>The Labor Service. Analysis of its economic impact on the national economy (1950–1961)</i>	301
VASILE RĂMNEANȚU	
Ultima vizită de lucru a lui Nicolae Ceaușescu în județul Timiș (14–15 septembrie 1988) ☞ <i>Nicolae Ceaușescu's last working visit in Timiș County (September 14–15, 1988)</i>	311

ISTORIA CULTURII, ARTEI, MUZEOLOGIE, RESTITUIRI

MIRELA BONCEA, CĂLIN TIMOC	
Despre activitatea de anticar și colecționar a umanistului italian Luigi Ferdinando Marsigli ☞ <i>The activity of the Italian humanist Luigi Ferdinando Marsigli as an antiquarian and collector</i>	323

RECENZII, PREZENTĂRI DE CARTE

ANDREI MIC

Sorin Mitu (editor), *Raporturi și imagini româno-maghiare*, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut-Mega, 2023,
211 p. 335

OBITUARIA

Kakucs Lajos (1944–2023)..... 339

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE/ ABREVIATIONS BIBLIOGRAPHIQUES 343

DESPRE UN NOU TEZAU MONETAR DE DIOBOLI DIN MESEMBRIA DESCOPERIT ÎN SUDUL DOBROGEI

*Gabriel Mircea Talmațchi**

Cuvinte cheie: tezaur, dioboli, Mesembria, Dobrogea, Filip al II-lea, Atheas, Lysimach.

Keywords: hoard, diobols, Mesembria, Dobruja, Philippus II, Atheas, Lysimachos.

About a new monetary hoard of diobols from Mesembria discovered in the south of Dobruja

(Abstract)

At the beginning of the 21st century, very possibly with the help of metal detectors, a small hoard composed of 14 silver coins, of the Corinthian crested helmet type, minted in the Hellenistic epoch in Mesembria, was discovered. The very little information that has been preserved regarding the context of the discovery excludes the presence of a vessel (in the sense that there is no information regarding its recovery). It is also very possible that the 14 specimens recovered do not represent all the coins discovered in the small hoard. Compared to other hoards that seem to be associated with it in a distinct monetary horizon, silver pieces from Apollonia Pontica are also absent.

Important to note is the fact that there were two lots of the same find, which were purchased separately by the same person, from different people. The first batch contained 9 copies, the second 5 copies. It is quite possible that the hoard contained several coins, at least based on the idea that the coins were divided by the discoverer's half/half. And it is still very possible that some copies have already been sold by them before reaching the indicated Constanta collector. Consequently, we believe that the hoard contained at least more than 20 pieces of silver minted in Mesembria.

The hoard discovered at Chirnogeni, although it does not contain silver coins from Apollonia Pontica, is part of a horizon of hoards discovered in historical Dobruja and the north-east of today's Bulgaria, probably buried between 339 and 313 BC.

However, despite some inherent inaccuracies of its location and interpretation and the burial context, we believe that the material that does not come from controlled archaeological excavations has a role in studying the presence and monetary circulation of some categories of coins minted in the west of the Pontos Euxeinos in the pre-Roman period. In this case, from Dorian Mesembria. As a result, the information is relevant to the pre-Roman monetary history for this area of extreme northeastern Thrace, at a time when Macedonian power dominated including most of the Balkan Peninsula.

Introducere

În general, pe teritoriul localității Chirnogeni și în împrejurimile imediate au fost semnificate, până în prezent, câteva descoperiri arheologice și mai puține monetare, toate fiind datorate unor cercetări de teren și unor săpături arheologice de salvare. Localitatea actuală Chirnogeni se află la o distanță de aproximativ 70 km față de Constanța (anticul Tomis) și la aproximativ 35 km de Mangalia (anticul Callatis).

Informații arheologice

Descoperirile preromane realizate în zona localității Chirnogeni și a împrejurimilor acesteia nu sunt numeroase. Totuși, putem face apel la câteva informații deja publicate de-a lungul timpului și la unele date relativ noi oferite de realizarea unui

studiu istorico-arheologic la solicitarea contractuală a primăriei locale acum aproape un deceniu.

Cu prilejul unor cercetări arheologice de salvare desfășurate în anii 1987–1988, au fost descoperite o așezare aparținând culturii Coslogeni și o alta – epocii La Tène, fiind recoltată o mare cantitate de ceramică și un brăzdar de plug de fier¹. Cele două situri sunt localizate în punctul “La Stație”, aflat în partea de nord-est a satului, în dreapta șoselei Chirnogeni-Plopeni. Ceramica descoperită aparține mai multor categorii, fiind grosieră și fină, iar alte materiale prezente sunt unelte, podoabe și

* Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Piața Ovidiu nr. 12, Constanța; gtalmatchi@yahoo.com.

¹ Papasima 1996, 32, nr. 56.

obiecte de uz neprecizat². De asemenea, în mod izolat, printr-o descoperire întâmplătoare, este cunoscută ca provenind de aici o drahmă histriană cu sigla A pe revers (6,42 g/18,8 mm; Pick 1898, 161, nr. 416)³.

În cursul anului 2016, în baza solicitării efectuate de Primăria Chirnoveni, s-a realizat un studiu istoric și arheologic pentru Planul Urbanistic General al comunei. Astfel, conform autorizației de evaluare de teren nr. 77/27.04.2016 eliberată de Ministerul Culturii, o echipă de arheologi de la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie din Constanța a efectuat mai multe cercetări de suprafață pe teritoriul comunei, cu scopul de a delimita cât mai fidel situația siturilor arheologice⁴.

La sfârșitul anului 2012 și începutul anului 2013, conform unui contract încheiat de către firma Nordex Energy Romania cu firma spaniolă Iberdrola Engineering & Construction, au fost instalate un număr de 32 de turbine eoliene în fundații de beton (fiecare cu diametru de 19 m), în cadrul unui parc eolian în apropierea localității Chirnoveni (jud. Constanța). De asemenea, au fost realizate: platforme de montaj și întreținere, drumuri de acces noi, o stație de transformare, modernizare drumuri de exploatare, organizare de șantier etc. În final, investiția a purtat numele de “*Parc energetic eolian 32 centrale eoliene, putere totală 80 de MW, Stație de transformare, rețele electrice de ractord și modernizare căi de comunicație și acces*”. Suprafața totală afectată de proiect a fost de aproximativ 230.000 m² și a fost realizată în afara tuturor ariilor protejate din punct de vedere arheologic și natural.

Chiar și în urma noilor cercetări de teren amintite nu au fost semnalate în aria de interes a ansamblului de eoliene urme specifice antichității sau evului mediu timpuriu de interes arheologic. Totuși, în apropierea acestei arii, au fost reperate câteva descoperiri, după cum urmează:

– la sud de localitatea Chirnoveni, la circa 3,4 km de ieșirea spre Negru Vodă și circa 0,4 km vest de șosea, a fost descoperit un tumul aplatizat probabil datorită lucrărilor agricole. Este vizibil pe fotografiile aeriene și satelitare, având diametrul aproximativ de 15 m.

– la sud-vest de localitatea Chirnoveni, la circa 1,5 km de ieșirea spre Negru Vodă și 0,8 km de colțul de sud-vest al satului, a fost descoperit un alt tumul aplatizat datorită lucrărilor agricole. Este

vizibil pe fotografiile aeriene și satelitare, având diametrul aproximativ de 12 m.

– la vest-sud-vest de localitatea Chirnoveni, la circa 2,7 km vest de ieșirea spre Negru Vodă, aproape în linie dreaptă, apare un tumul aplatizat datorită lucrărilor agricole. Este vizibil pe fotografiile aeriene și satelitare, având diametrul aproximativ de 14 m.

– la vest de localitatea Chirnoveni, la circa 1,8 km, la nord de parcul cu centrale eoliene, apare un tumul aplatizat datorită lucrărilor agricole. Este vizibil pe fotografiile aeriene și satelitare, având diametrul aproximativ de 33 m.

– la vest de localitatea Chirnoveni, la circa 2 km, apare un grup de patru tumuli complet aplatizați datorită lucrărilor agricole. Sunt vizibili pe fotografiile aeriene și satelitare.

După cum se poate observa, în apropierea imediată sau relativă a ariei afectate de ansamblul de eoliene construit în anul 2013, au fost reperați mai mulți tumuli aplatizați, care s-ar putea să aparțină unei necropole tumulare distinctivă, dacă toți tumulii aparțin aceleiași perioade istorice.

Descoperirea monetară

În debutul secolului XXI, foarte posibil cu ajutorul unor detectoare de metale, a fost descoperit un mic tezaur compus din 14 monede de argint, de tipul *coif corinthian cu creastă*, bătute în epocă elenistică la Mesembria. Foarte puținele informații care s-au mai păstrat privind contextul descoperirii exclud prezența unui vas (în sensul că nu există o informație privind existența și recuperarea sa). De asemenea, foarte posibil ca cele 14 exemplare recuperate să nu reprezinte totalitatea monedelor descoperite în micul tezaur. Locul aproximativ al descoperirii ar fi corespuns cu aria unde s-a realizat parcul eolian menționat anterior, unde, după cum am amintit, nu s-au descoperit elemente la suprafața solului care să ne indice o așezare sau o necropolă.

În continuare vom prezenta catalogul tezaurului compus din monede de argint mesambriote descoperit la Chirnoveni (com. Chirnoveni, jud. Constanța).

Catalog

1. AR (diobol); 1,25 g; 11 × 10,5 mm; Pl. I, nr. 1.
Av: Anepigraf; Coif corinthian cu creastă văzut din față.
Rv: Roată cu patru brațe/spițe; legenda M/E/T/A, fiecare literă fiind prezentă între spițe; în exteriorul roții linii radiate; imagine descentrată.

² Papasima 2006, 321–324.

³ Papasima 1988–1989, 333, nr. 1.

⁴ Talmațchi *et alii* 2016, *passim*.

Referință: SNG Price 1993, pl. X, nr. 268–271, secolul IV a.Chr; SNG Stancomb 1994, pl. VII, nr. 116–119, secolul IV a.Chr; SNG Stancomb 2000, pl. X, nr. 219–223, secolul IV a.Chr.

2. AR (diobol); 1,23 g; 11 × 10 mm; Pl. I, nr. 2.
Av: Anepigraf; Coif corinthian cu creastă văzut din față.

Rv: Roată cu patru brațe/spițe; legenda M/E/T/A, fiecare literă fiind prezentă între spițe; în exteriorul roții linii radiate; imagine descentrată.

Referință: SNG Price 1993, pl. X, nr. 268–271, secolul IV a.Chr; SNG Stancomb 1994, pl. VII, nr. 116–119, secolul IV a.Chr; SNG Stancomb 2000, pl. X, nr. 219–223, secolul IV a.Chr.

3. AR (diobol); 1,22 g; 11 × 10,5 mm; Pl. I, nr. 3.
Av: Anepigraf; Coif corinthian cu creastă văzut din față; imagine descentrată.

Rv: Roată cu patru brațe/spițe; legenda M/E/T/A, fiecare literă fiind prezentă între spițe; în exteriorul roții linii radiate; imagine descentrată.

Referință: SNG Price 1993, pl. X, nr. 268–271, secolul IV a.Chr; SNG Stancomb 1994, pl. VII, nr. 116–119, secolul IV a.Chr; SNG Stancomb 2000, pl. X, nr. 219–223, secolul IV a.Chr.

4. AR (diobol); 1,09 g; 11 mm; Pl. I, nr. 4.
Av: Anepigraf; Coif corinthian cu creastă văzut din față; imagine descentrată.

Rv: Roată cu patru brațe/spițe; legenda M/E/T/A, fiecare literă fiind prezentă între spițe; în exteriorul roții linii radiate.

Referință: SNG Price 1993, pl. X, nr. 268–271, secolul IV a.Chr; SNG Stancomb 1994, pl. VII, nr. 116–119, secolul IV a.Chr; SNG Stancomb 2000, pl. X, nr. 219–223, secolul IV a.Chr.

5. AR (diobol); 1,11 g; 11 × 10 mm; Pl. I, nr. 5.
Av: Anepigraf; Coif corinthian cu creastă văzut din față.

Rv: Roată cu patru brațe/spițe; legenda M/E/T/A, fiecare literă fiind prezentă între spițe; în exteriorul roții linii radiate; imagine descentrată.

Referință: SNG Price 1993, pl. X, nr. 268–271, secolul IV a.Chr; SNG Stancomb 1994, pl. VII, nr. 116–119, secolul IV a.Chr; SNG Stancomb 2000, pl. X, nr. 219–223, secolul IV a.Chr.

6. AR (diobol); 1,08 g; 11 × 10,5 mm; Pl. I, nr. 6.
Av: Anepigraf; Coif corinthian cu creastă văzut din față; imagine descentrată.

Rv: Roată cu patru brațe/spițe; legenda M/E/T/A,

fiecare literă fiind prezentă între spițe; în exteriorul roții linii radiate; imagine descentrată.

Referință: SNG Price 1993, pl. X, nr. 268–271, secolul IV a.Chr; SNG Stancomb 1994, pl. VII, nr. 116–119, secolul IV a.Chr; SNG Stancomb 2000, pl. X, nr. 219–223, secolul IV a.Chr.

7. AR (diobol); 1,30 g; 11 mm; Pl. I, nr. 7.

Av: Anepigraf; Coif corinthian cu creastă văzut din față.

Rv: Roată cu patru brațe/spițe; legenda M/E/T/A, fiecare literă fiind prezentă între spițe; în exteriorul roții linii radiate.

Referință: Price 1993, pl. X, nr. 268–271, secolul IV a.Chr; SNG Stancomb 1994, pl. VII, nr. 116–119, secolul IV a.Chr; SNG Stancomb 2000, pl. X, nr. 219–223, secolul IV a.Chr.

8. AR (diobol); 1,23 g; 11 × 10,5 mm; Pl. I, nr. 8.
Av: Anepigraf; Coif corinthian cu creastă văzut din față.

Rv: Roată cu patru brațe/spițe; legenda M/E/T/A, fiecare literă fiind prezentă între spițe; în exteriorul roții linii radiate; imagine descentrată.

Referință: SNG Price 1993, pl. X, nr. 268–271, secolul IV a.Chr; SNG Stancomb 1994, pl. VII, nr. 116–119, secolul IV a.Chr; SNG Stancomb 2000, pl. X, nr. 219–223, secolul IV a.Chr.

9. AR (diobol); 1,21 g; 11 mm; Pl. I, nr. 9.

Av: Anepigraf; Coif corinthian cu creastă văzut din față.

Rv: Roată cu patru brațe/spițe; legenda M/E/T/A, fiecare literă fiind prezentă între spițe; în exteriorul roții linii radiate.

Referință: SNG Price 1993, pl. X, nr. 268–271, secolul IV a.Chr; SNG Stancomb 1994, pl. VII, nr. 116–119, secolul IV a.Chr; SNG Stancomb 2000, pl. X, nr. 219–223, secolul IV a.Chr.

10. AR (diobol); 1,29 g; 11 × 10 mm; Pl. I, nr. 10.
Av: Anepigraf; Coif corinthian cu creastă văzut din față.

Rv: Roată cu patru brațe/spițe; legenda M/E/T/A, fiecare literă fiind prezentă între spițe; în exteriorul roții linii radiate; imagine descentrată.

Referință: SNG Price 1993, pl. X, nr. 268–271, secolul IV a.Chr; SNG Stancomb 1994, pl. VII, nr. 116–119, secolul IV a.Chr; SNG Stancomb 2000, pl. X, nr. 219–223, secolul IV a.Chr.

11. AR (diobol); 1,27 g; 11 × 10,5 mm; Pl. I, nr. 11.
Av: Anepigraf; Coif corinthian cu creastă văzut din față.

Rv: Roată cu patru brațe/spițe; legenda M/E/T/A, fiecare literă fiind prezentă între spițe; în exteriorul roții linii radiate.

Referință: SNG Price 1993, pl. X, nr. 268–271, secolul IV a.Chr; SNG Stancomb 1994, pl. VII, nr. 116–119, secolul IV a.Chr; SNG Stancomb 2000, pl. X, nr. 219–223, secolul IV a.Chr.

12. AR (diobol); 1,32 g; 11 × 9,7 mm; Pl. I, nr. 12. Av: Anepigraf; Coif corinthian cu creastă văzut din față; imagine descentrată.

Rv: Roată cu patru brațe/spițe; legenda M/E/T/A, fiecare literă fiind prezentă între spițe; în exteriorul roții linii radiate.

Referință: SNG Price 1993, pl. X, nr. 268–271, secolul IV a.Chr; SNG Stancomb 1994, pl. VII, nr. 116–119, secolul IV a.Chr; SNG Stancomb 2000, pl. X, nr. 219–223, secolul IV a.Chr.

13. AR (diobol); 1,27 g; 11 × 10 mm; Pl. I, nr. 13. Av: Anepigraf; Coif corinthian cu creastă văzut din față.

Rv: Roată cu patru brațe/spițe; legenda M/E/T/A, fiecare literă fiind prezentă între spițe; în exteriorul roții linii radiate; imagine descentrată.

Referință: SNG Price 1993, pl. X, nr. 268–271, secolul IV a.Chr; SNG Stancomb 1994, pl. VII, nr. 116–119, secolul IV a.Chr; SNG Stancomb 2000, pl. X, nr. 219–223, secolul IV a.Chr.

14. AR (diobol); 1,31 g; 11 × 9,7 mm; Pl. I, nr. 14. Av: Anepigraf; Coif corinthian cu creastă văzut din față.

Rv: Roată cu patru brațe/spițe; legenda M/E/T/A, fiecare literă fiind prezentă între spițe; în exteriorul roții linii radiate.

Referință: SNG Price 1993, pl. X, nr. 268–271, secolul IV a.Chr; SNG Stancomb 1994, pl. VII, nr. 116–119, secolul IV a.Chr; SNG Stancomb 2000, pl. X, nr. 219–223, secolul IV a.Chr.

Comentariu

Tezaurul monetar descoperit lângă localitatea Chirnogeni cuprinde 14 dioboli bătuți în cursul secolului al IV-lea a.Chr. în monetăria greacă din Mesembria (100%). Față de alte tezaure descoperite ce par a se asocia și cu acesta într-un orizont monetar distinct, nu sunt prezente și piese de argint din Apollonia Pontica. Dacă ar fi fost descoperite și alte emisiuni în componența sa, sigur ar fi ajuns în respectiva colecție particulară constănțeană amintită și câteva exemplare dintre acestea⁵.

⁵ Monedele din catalog au făcut parte, cel puțin până în

Important de precizat este faptul că au existat două loturi din aceeași descoperire, care au fost achiziționate separat de aceeași persoană, de la persoane diferite. Primul lot a cuprins 9 exemplare, cel de-al doilea 5 exemplare. Monedele din cele două loturi par a avea la prima vedere o patină ușor diferită, dar această diferență vizuală a fost creată artificial prin folosirea unor substanțe diferite de curățare chimică folosite la momentul respectiv de primii proprietari (probabil descoperirea tezaurului a fost realizată de două persoane). Așa cum am mai menționat, este foarte posibil ca tezaurul să fi cuprins mai multe piese monetare, plecând de la ideea că piesele au fost împărțite de descoperitori jumătate/jumătate. Și este tot foarte posibil ca unele exemplare să fi fost deja vândute de aceștia până să ajungă la colecționarul constănțean indicat. În consecință, considerăm că tezaurul a cuprins cel puțin 20 de piese de argint bătute la Mesembria (Nessebar, Bulgaria). Nu știm cu exactitate, dar cele câteva aspecte relevate, chiar dacă ușor speculative, ne conduc către o asemenea idee.

În zona Dobrogei istorice și în nord-estul Bulgariei de astăzi sunt cunoscute câteva tezaure monetare care cuprind monede de argint din Mesembria și Apollonia Pontica. În total sunt repertoriate patru tezaure monetare, care sunt descoperite în nord-estul Bulgariei la General Kantardjievo (municipalitatea Aksakovo, regiunea Varna), Kludentzi (municipalitatea Tervel, regiunea Dobrich), Medovets (municipalitatea Dălgopol, regiunea Varna) și Vratarite (regiunea Dobrich), respectiv două în Dobrogea (la Constanța și Mangalia). Cel descoperit la General Kantardjievo cuprinde 66 de dioboli, dintre care 31 din Apollonia Pontica și 35 din Mesembria⁶. Cel descoperit la Kludentzi este compus din 3 dioboli, dintre care unul din Apollonia și 2 din Mesembria⁷. Cel de la Medovets cuprinde 20 de dioboli, dintre care 4 drahme reduse din Apollonia Pontica și 16 dioboli din Mesembria⁸. În sfârșit, cel descoperit la Vratarite cuprinde 132 de dioboli, dintre care 66 din Apollonia Pontica și 66 din Mesembria, totul păstrat într-un lekythos decorat cu figuri roșii⁹. Descoperirea celor două tezaure

anul 2010, din colecția particulară constănțeană aparținând dr. stomatolog Gh. Andreescu (decedat în anul 2010); acestea au fost selectate dintr-un total de până la (posibil) 28–30 de exemplare; nu se cunoaște destinația monedelor care nu au ajuns în colecția menționată.

⁶ Draganov-Paunov 2017, 306–316.

⁷ Karayotov 1995, 27; Draganov-Paunov 2017, 309.

⁸ Karayotov 1994, 26–27; Yordanova 2013, 13–23; Draganov-Paunov 2017, 308; Ivanova 2017, 89–104.

⁹ Karayotov 1994, 24–27; Talmaçhi 2007, 164, nr. 4;

din Vratarite (districtul Dobrici) și Medovets (districtul Varna, într-o așezare tracică) compuse din piese de argint apolloniene pontice și mesembriene ar fi o dovadă în susținerea unei uniuni fiscale între cele două centre pornind de la interese economice comune (în ciuda unor pasaje istorice de clară ostilitate petrecute între ambele), numărul pieselor fiind în mod ciudat împărțite în mod egal la paritate¹⁰.

La aceste tezaure sunt de adăugat în Dobrogea din fruntariile de astăzi ale statului român alte două, descoperirile de la Tomis și Callatis. Din Constanța provine un tezaur menționat în anul 1944 ca fiind compus din 30–40 de monede de argint apolloniene pontice (*tip Meduză*) și mesembriene (*tip coif corinthian văzut din față*), descoperit probabil în 1911¹¹. Un articol publicat recent a putut identifica în colecția Bibliotecii Academiei Române un număr de 14 piese din Apollonia Pontica și două din Mesembria aparținătoare aceluiași tezaur¹². Tezaurul din Mangalia este unul cu caracter funerar și cuprindea un total de 14 piese de argint, dintre care o drahmă (*tip Ancoră/Gorgonă*) și 3 dioboli (*tip Meduză/ancoră*) din Apollonia Pontica, 6 hemidrahme din Callatis (*din tipul Herakles*) și 4 dioboli din Mesembria (*din tipul coif corinthian văzut din față*)¹³.

În privința îngropării orizontului de tezaure compuse din dioboli din Apollonia Pontica și Mesembria, s-a sugerat desfășurarea acestor acțiuni în contextul conflictului militar desfășurat între Filip al II-lea și regele scit Atheas din 339 a.Chr. (vezi mai ales tezaurele de la Constanța, General Kantardjievo și Vratarite)¹⁴. O altă ipoteză sugerează îngroparea lor în contextul răscoalei coloniilor vest-pontice contra lui Lysimach în anul 313 a.Chr., care se leagă de intervenția generalului lui Alexandru cel Mare în zonă (vezi mai ales tezaurele de la Kladentzi și Medovets)¹⁵. Cel descoperit la Callatis, fiind aparținător unui context funerar, a fost datat în debutul secolului al III-lea a.Chr.¹⁶ Tezaurul descoperit la Chirnogeni, deși nu are în componență și monede de argint din Apollonia Pontica, poate face parte din același orizont de

tezaure, fiind probabil îngropat fie cu ocazia primului prilej în anul 339 a.Chr., fie în 313 a.Chr.

Pentru cronologia momentului baterii monedelor de argint la Mesembria din tipul cu coif corinthian văzut din față există mai multe opinii. Astfel, după părerea lui Ivan Karayotov, odată cu mijlocul secolului al IV-lea a.Chr. (cu aproximație), Mesembria a început să bată piese de nominal mic de argint din tipul “coif corinthian”, fără a se exclude prima sa jumătate (cca. 325 a.Chr.)¹⁷ și până în ultimul sfert al aceluiași secol (sau chiar primul sfert al secolului III a.Chr.)¹⁸. Iar circulația lor, pe baza dovezilor existente, este consemnată până către 175 a.Chr., adică având “o durată extraordinară de mare”¹⁹. Există și datări mai timpurii pentru unele exemplare, cum ar fi anii 450–350 a.Chr.²⁰. Nu în ultimul rând, o serie importantă de *Sylloge Nummorum Graecorum* le datează la general în secolul IV a.Chr. (vezi datarea din catalogul monedelor care compun tezaurul descoperit la Chirnogeni).

Concluzii

După cum se poate observa și din informațiile deținute, ceea ce lipsește pentru o analiză completă a tezaurului este contextul arheologic. În lipsa acestuia, având în vedere observațiile făcute cu prilejul realizării cercetărilor de suprafață din zonă, am putea specula că descoperirea ar putea fi destinată unui inventar funerar. Dar, tot atât de bine, tezaurul putea să fi fost îngropat pur și simplu în contextul unei situații iminente de primejdie – iar apoi nu a mai fost recuperat, prin decesul proprietarului – care, după cum am menționat mai sus, ar fi aparținut unui context de evenimente ce privesc fie anul 339 a.Chr., fie 313 a.Chr.

Totuși, în ciuda unor inerente imprecizii de localizare și interpretare a sa, precum și a contextului de îngropare, considerăm că și materialul care nu provine din săpături arheologice controlate are un rol în studierea prezenței și a circulației monetare a unor categorii de monede bătute în vestul Pontului Euxin în perioadă preromană. În speță, din Mesembria doriană. Ca urmare, informațiile sunt relevante pentru istoria monetară preromană pentru această zonă a extremului de nord-est a Traciei, într-o perioadă când puterea

Custurea-Talmațchi 2011, 384, nr. 176; Ivanova 2017, 99–100; Draganov-Paunov 2017, 308.

¹⁰ Karayotov 1994, 24, 70, 75.

¹¹ Moisil 1944, 5, nr. 40, 42; Talmațchi 2007, 164, nr. 1; Custurea-Talmațchi 2011, 169, nr. 31-VIII.

¹² Petac-Vilcu 2019, 43–57.

¹³ Talmațchi 2017, 287–289.

¹⁴ Petac-Vilcu 2019, 51.

¹⁵ Karayotov 1994, 27.

¹⁶ Talmațchi 2017, 294.

¹⁷ Într-o lucrare anterioară considera că în secolul III a.Chr. predominau monedele de bronz de tip “coif corinthian”, conform Karayotov 1992, 119.

¹⁸ Karayotov 1994, 23, 27–28, 75.

¹⁹ Karayotov 2009, 36–37.

²⁰ SNG Sweden II 1980, pl. 23, nr. 774; SNG Blackburn Museum 1989, pl. XIII, nr. 327.

macedoneană domina inclusiv cea mai mare parte a Peninsulei Balcanice.

Reactualizarea și completarea informației, interpretarea materialelor și repertorierea unui număr important de noi descoperiri pentru perioada preromană din teritoriul dobrogean rămân printre principalele obiective științifice pe care ni le-am propus de atins. Demersul nostru reprezintă un nou pas firesc în acest sens.

BIBLIOGRAFIE

- Custurea-Talmațchi 2011
Gabriel Custurea, Gabriel Talmațchi, *Repertoriul tezaurilor monetare din Dobrogea*, Constanța (2011).
- Draganov-Paunov 2017
Dimităr Draganov, Evgheni Paunov, An unpublished hoard of Apollonia Pontica and Mesembria diobols from Dobrudja, *RCAN*, 3 (2017), 306–316.
- Ivanova 2017
Hristina Ivanova, Three deposits of Apollonian silver and their historical embedment, *Ex nummis lux. Studies in Ancient Numismatics in Honour of Dimitar Draganov* (ed. Dyliana Boteva), Sofia (2017), 89–104.
- Karayotov 1992
Ivan Karayotov, *Le Monnayage de Messambria*, Bourgas (1992).
- Karayotov 1994
Ivan Karayotov, *The Coinage of Mesambria, vol. I. Silver and Gold Coins of Mesambria*, Thracia Pontica, series VI, Thracia Maritima, Corpus Numorum, Sozopol-Veliko Turnovo (1994).
- Karayotov 1995
Ivan Karayotov, La circulation des monnaies de Mésambria Pontica dans la région du Bas Danube, *Numismatic and Sphragistic Contributions to Ancient and Medieval History of Dobroudja*, International Symposium, Dobrich, 1993 (ed. Serghei Torbatov), *Dobroudja*, 12 (1995), 24–38.
- Karayotov 2009
Ivan Karayotov, *The Coinage of Mesambria, vol. II, Bronze coins of Mesambria*, Sozopol-Burgas (2009).
- Moisil 1944
Constantin Moisil, *Creșterea Colecțiilor în anii 1938–1942, Stampe, manuscrise, documente, numismatică*, București (1944).
- Papasima 1988–1989
Tudorel Papasima, Monede recent descoperite în satul Credința (jud. Constanța), *Pontica*, 21–22 (1988–1989), 333–335.
- Papasima 1996
Tudorel Papasima, Chirnogeni, jud. Constanța, *Situri arheologice cercetate în perioada 1983–1992, Comisia Națională de Arheologie*, Brăila (1996).
- Papasima 2006
Tudorel Papasima, Cercetările arheologice de la Chirnogeni, *Pontica*, 39 (2006), 321–332.
- Pick 1898
B. Pick, *Die Antiken Münzen Nord-Griechelands, Die antiken Münzen von Dacien und Moesien*, 1, Berlin (1898).
- Petac-Vilcu 2019
Emanuel Petac, Aurel Vilcu, About the Diobols Hoard of Apollonia Pontica and Mesembria Discovered in 1911 in Constanța (Ancient Tomis), *Notae Numismaticae*, 14 (2019), 43–57.
- Poenaru Bordea 1970
Gheorghe Poenaru Bordea, Discuții pe marginea câtorva monede străine din Dobrogea antică, *SCIV*, 21/1 (1970), 133–144.
- Poenaru Bordea 1978
Gheorghe Poenaru Bordea, *Viața economică în Pontul Stâng în epoca elenistică în lumina izvoarelor arheologice și numismatice*, rezumatul tezei de doctorat, București (1978).
- Poenaru Bordea 1997
Gh. Poenaru Bordea, Emisiunile monetare din atelierele grecești de pe litoralul românesc al Mării Negre (sec. VI î. Hr.-III). Un stadiu al problemei, *130 de ani de la crearea sistemului monetar românesc modern*, București (1997), 56–70.
- Preda 1998
Constantin Preda, *Istoria monedei în Dacia preromană*, București (1998).
- Talmațchi 2007
Gabriel Talmațchi, *The Mints' issues from the Black Sea coast and other areas of Dobrudja the Pre-Roman and early Roman periods (6th Century BC–1st Century AD)*, seria “Coins from roman sites and collections of roman coins from Romania”, Cluj-Napoca (2007).
- Talmațchi 2017
Gabriel Talmațchi, Pentru o restitutio in integrum-despre câteva descoperiri elenistice din jurul jumătății secolului XX, *RCAN*, 3 (2017), 275–305.
- Talmațchi et alii 2016
G. Talmațchi, C. Talmațchi, C. Nopcea, C. Șova, L. Gheorghe, *Studiu istoric și arheologic P.U.G. comuna Chirnogeni, județul Constanța*, Constanța (2016).
- Yordanova 2013
Kalina Yordanova, Hoards of Apollonian coins of Medusa/anchor and anchor / Medusa types from the

depot of NIAM-BAS, *Numizmatika, sfragistika i epigrafika*, 9 (2013), 13–23.

Cataloge de specialitate

SNG Blackburn Museum 1989

Sylloge Nummorum Graecorum, vol VIII, The Hart Collection Blackburn Museum, Oxford (1989).

SNG Price 1993

M. Price, *Sylloge Nummorum Graecorum. Vol. IX. The British Museum, part. 1: The Black Sea*, London (1993).

SNG Sweden II 1980

Sylloge Nummorum Graecorum, Sweden II, The

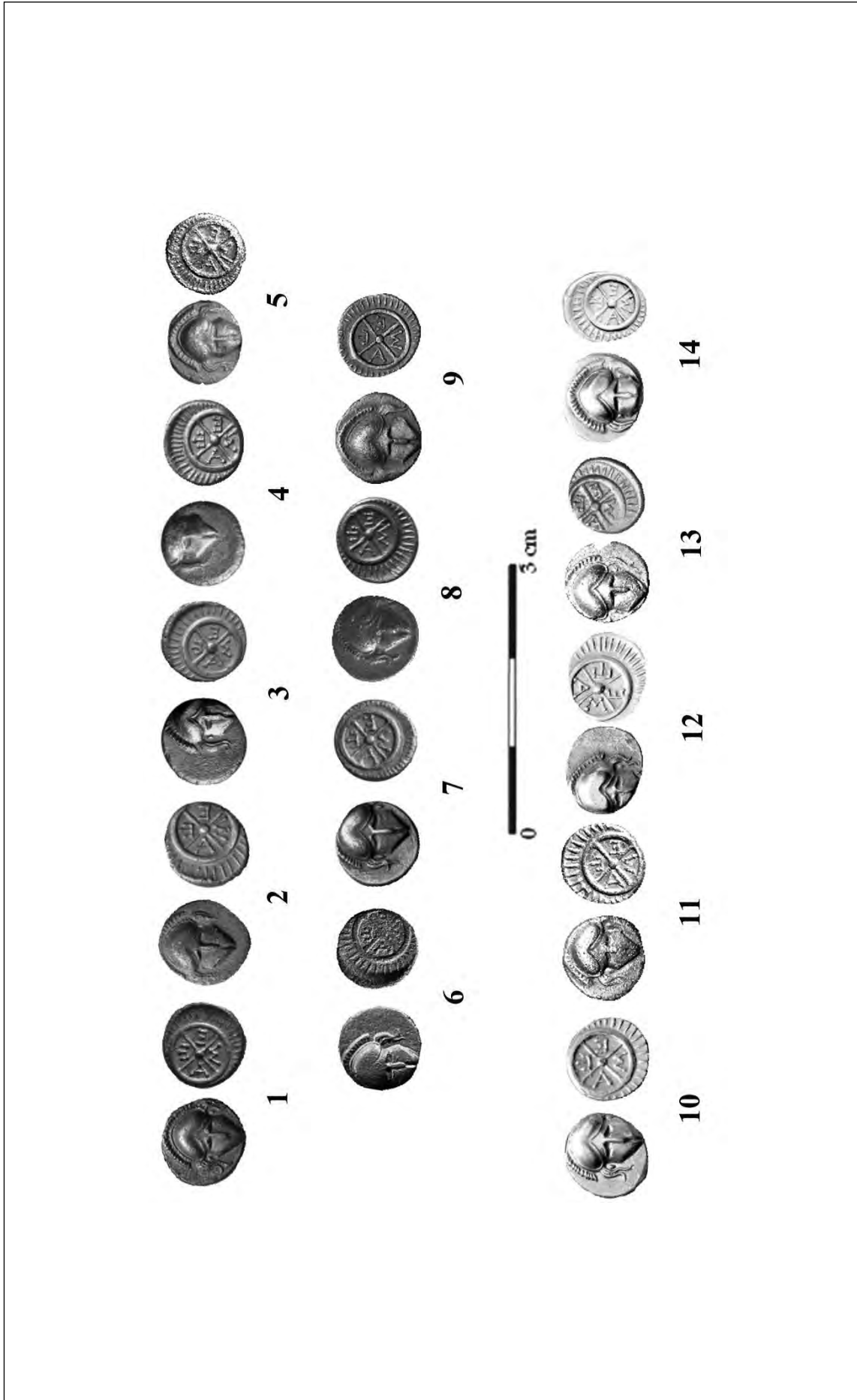
Collection of The Royal Coin Cabinet National Museum of Monetary History Stockholm, part 2, Stockholm (1980).

SNG Stancomb 1994

W. Stancomb, *The History and Coinage of the Greek cities on the coast of the Black Sea from the time of the Greek colonization to the period of Roman domination with particular reference to the mint of Olbia, volume II, Appendix, Sylloge Nummorum Graecorum*, University of Warwick (1994).

SNG Stancomb 2000

W. Stancomb, *Sylloge Nummorum Graecorum, Vol. XI, The William Stancomb collection of coins of the Black Sea region*, Oxford (2000).

Pl. I. Dioboli din Mesembria, din tezaurul monetar de la Chirnoveni (com. Chirnoveni, jud. Constanța). / Diobols from Mesembria, from the Chirnoveni monetary hoard (Chirnoveni commune, Constanța County).